

הערות לפרק 18

מלחמת יום הכיפורים – 1973

מומלץ להקצות לפרק זה כחמישה שיעורים.

1. יעדים

בתום לימוד פרק זה מצופה מהתלמידים:

- ☞ להבין את הגורמים ארוכי הטווח שדחפו את מצרים ואת סוריה לבחור בדרך המלחמה.
- ☞ להבין את הגורמים אשר הפכו, מבחינת מצרים וסוריה, את המלחמה לאפשרית.
- ☞ להבין מדוע העריכו גורמים בכירים בישראל כי הסבירות שתפרוץ מלחמה נמוכה.
- ☞ להבין מדוע לא הכריזה ישראל על גיוס מילואים כללי.
- ☞ להבין מדוע לא הנחיתה ישראל מכת מנע על צבאות מצרים וסוריה.
- ☞ לדעת מה היו התוצאות הצבאיות המיידיות של המלחמה.
- ☞ להבין את ההשפעות ארוכות הטווח של המלחמה על ישראל ועל הערבים.

2. הצעות דיסקטיות

א. "יום הכיפורים" כמושג

בעקבות מלחמת יום הכיפורים הפך "יום הכיפורים" למושג המציין אסון כבד ומפתיע הקשור במחדל (למשל: "יום הכיפורים של מערך הכבאות", לאחר השריפה בכרמל ב-2010). אפשר להתייחס לכך כדי להמחיש לתלמידים את עומק המשבר שחוללה מלחמה זו בתודעה הישראלית.

ב. משפט ציבורי

לאחר לימוד הנושא אפשר לקיים דיון על אירועי מלחמת יום הכיפורים במעין משפט. במסגרת הדיון אפשר לבקש מהתלמידים להעריך את תפקודם של גורמים שונים שאופן פעולתם נדון בפרק זה, למשל: המערכת הצבאית, הדרג הפוליטי, ועדת אגרנט והאווירה הציבורית שהתפתחה לאחר המלחמה. אפשר להעריך גם החלטות נקודתיות שונות, למשל: ההחלטה לסגת משטחים בתמורה להסכם שלום בלבד, ההחלטה שלא לגייס את כוחות המילואים וההחלטה שלא להנחית מכה מקדימה על צבאות ערב.

במהלך הדיון כדאי להציג שאלות עקרוניות ולבקש את התייחסותם של התלמידים אליהן, למשל:

- ☞ האם ראוי להעמיד לדין פוליטיקאים ואנשי צבא בגין אופן תפקודם?
- ☞ האם תוכלו להציע דרך שבה אפשר יהיה להעריך באופן אובייקטיבי את תפקודם של פוליטיקאים ואנשי צבא?
- ☞ האם יש להעמיד לדין פוליטיקאים ואנשי צבא בכל מקרה שבו מתברר כי מעשיהם או מחדליהם גרמו לנזק כבד?
- ☞ האם יש להעמיד לדין פוליטיקאים ואנשי צבא בכל מקרה שבו מתברר כי הם פעלו מתוך התעלמות מהנתונים שהועלו בפניהם, גם אם החלטותיהם נשאו בסופו של דבר תוצאות חיוביות (הודות למזל או להתפתחויות שאי אפשר היה לצפותן מראש)?
- ☞ האם לדעתכם יש להתחשב בפוליטיקאים ובאנשי צבא אשר נמצאו אחראים למחדל, בשל תרומה קודמת למדינה?
- ☞ האם לדעתכם פוליטיקאים מחויבים לקבל את המלצות המערכת הצבאית? אילו שיקולים נדרש הדרג הפוליטי להביא בחשבון, מלבד המלצות המערכת הצבאית?
- ☞ כיצד לדעתכם נדרש הדרג הפוליטי לפעול כאשר קיימת מחלוקת פנימית בקרב גורמי הצבא?

היי סקול ספרי הכנה איכותיים לניגשים לבחינות הבגרות

משרדנו: ת.ד 3 מעלה אדומים 98100, טל' 02-5905479, פקס: 077-4246600

בקרן באתרנו: www.hi-school.co.il דוא"ל: support@hi-school.co.il

3. קטעי מקור נוספים לשימושכם

קטע מספר 9 – ראש המועצה האמריקאית לביטחון לאומי, הנרי קיסינג'ר, לאיש אמונו של נשיא מצרים ושליחו בארצות הברית, חאפז איסמעיל (פברואר 1973)¹

"[...] כיצד אתם יכולים, מעמדה של מובסים, להכתיב תנאים לצד השני? או שתשנו את המציאות שבה אתם חיים, ואז תשתנה השקפתנו לגבי הפתרון, או שאינכם מסוגלים לעשות זאת ואז עליכם למצוא פתרונות התואמים את מצבכם, ואלה אינם הפתרונות שאותם אתם מציעים [...]"

1. על איזה צד מטיל קיסינג'ר את האשמה בקיפאון המדיני ששרר בין ישראל לבין מצרים בימים שקדמו למלחמת יום הכיפורים?

2. מהן האפשרויות שעמדו בפני מצרים, לדברי קיסינג'ר? באיזו אפשרות בחרה מצרים בסופו של דבר?

קטע מספר 10 – שר הביטחון משה דיין, על מצב חזית הדרום בתום יום הלחימה הראשון²

"[...] לבי היה כבד עלי מאוד [...] המצרים השיגו עד עתה הישג עצום ואנו הוכינו מכה קשה. הם צלחו את התעלה, הקימו גשרים, והעבירו שריון, חיל רגלים ונשק נגד טנקים. המצרים הניחו גשרים מעל התעלה וצלחו אותה. לא רק שלא הצלחנו למנוע זאת מהם, אלא שלא פגענו בהם כמעט. אבדותיהם בצליחה היו מעטות, כמה מאות נפגעים וכמות לא גדולה של ציוד שהושמד. כלומר ספק אם אף הכבדנו עליהם את הצליחה באופן ממש. מלבד דאגתי למצב הרע, ייסרה אותי גם השאלה, מה קרה? האם טעינו בקונספציה או בביצוע? [...]"

1. מהו ההישג שהצליחו המצרים להשיג?

2. מדוע לא הצליחה ישראל לבלום את הפלישה?

קטע מספר 11 – גולדה מאיר, על הדיון שהתקיים בלשכתה בבוקר המלחמה בהשתתפות שר הביטחון והרמטכ"ל³

"[...] בשעה שמונה התחילה הישיבה. דיין ו'דדו' נחלקו בדעותיהם ביחס להיקפו של הגיוס. הרמטכ"ל המליץ על גיוס כל חיל האוויר וארבע אוגדות ואמר שאם יגייסו אותם מיד, הם יהיו יכולים להיכנס לפעולה למחרת היום, כלומר ביום הראשון. דיין, מצד שני, היה בעד זה שנגייס את חיל האוויר ושתי אוגדות בלבד (אחת לצפון ואחת לדרום), הוא טען שאם נעשה גיוס מלא לפני שתישמע ירייה אחת, תהיה לעולם אמתלה לומר שאנו ה'תוקפניים'. חוץ מזה היה סבור שחיל האוויר בתוספת שתי אוגדות יהיו יכולים לטפל במצב, ואם לפנות ערב יורע המצב, הרי תמיד נוכל לגייס עוד בתוך כמה שעות. 'זאת ההצעה שלי', אמר 'אבל אני לא אתפטר אם תכריעי נגדי'. 'אלוהים אדירים', חשבת, 'האם אני צריכה להכריע מי מהם צודק?' אבל אני רק אמרתי שלי יש קנה מידה אחד בלבד: אם באמת תהיה מלחמה, הרי עלינו להיות במצב הטוב ביותר שבגדר האפשר. הגיוס צריך להיות כמו שהציע 'דדו'. אך, כמובן, היה זה היום האחד בשנה שבו אפילו הכושר האגדי שלנו לגיוס מהיר הכזיב אותנו בחלקו [...]"

1. מה הייתה המחלוקת שבה נדרשה מאיר להכריע?

2. אילו שיקולים מנוגדים אשר ניצבו בפני ישראל בשעות האחרונות של המלחמה באים לידי ביטוי בדברים אלה?

קטע מספר 12 – הרמטכ"ל אלעזר על החלטות ועדת אגרנט⁴

"[...] שפכו את דמי [...] אני הייתי האיש שתבע גיוס כללי. תביעתי לא אושרה כאשר הגשתי אותה. אחר כך האשימה אותי הוועדה, שאני עיכבתי את הגיוס המוגבל בשעתיים. בשום שלב של דיוני הוועדה לא יכול הייתי להתרשם שיאשימו אותי באשמה נטולת יסוד זו. איני מאשים את משה דיין. אבל להטיל את האשמה עלי בלבד – זאת איני יכול לקבל. עם הסילוף הזה איני יכול להשלים. אני חי במצוקה זו ואיני יכול להשתחרר ממנה. הוועדה הסתמכה בחריצת דינה לא על

¹ מעובד מתוך: אביעזר יערי, בדרך ממרחביה: חייו של איש מודיעין ישראלי, (זמורה-ביתן; 2003), עמ' 166.

² מעובד מתוך: משה דיין, 1976, עמ' 580.

³ מעובד מתוך: גולדה מאיר, חיי, (מעריב; 1975), עמוד 309.

⁴ על פי עדותו של יצחק רבין. מעובד מתוך: יצחק רבין, פנקס שירות, (מעריב; 1979), עמוד 416.

סטנוגרמה מדויקת משיחתי עם שר הביטחון – ולפי מיטב זכרוני נרשמה אז סטנוגרמה מלאה ומדויקת – אלא על רישום, שערך תת-אלוף אריה בראון, תמיד הייתה סטנוגרמה בשיחותיי עם שר הביטחון ואילו ידעתי, שיאשימו אותי בעיכוב הגיוס הכללי, היית בודק אם הייתה סטנוגרמה ותובע להביא אותה אל שולחן הוועדה."

1. אילו נימוקים מציג אלעזר לביסוס ביקורתנו כלפי החלטות ועדת אגרנט?

קטע מספר 13 – "האימפריה היהודית בוכה", מאת המשורר הסורי ניזאר קבאני (אוקטובר 1973)¹

"[...] האימפריה היהודית בוכה

ארץ ישראל שלמה שותתת דם

ואישה לאישה זרה ברחוב

משדרת מהדורה של חדשות מבעד לערפל של קרב רחוק, מבט קרוע –

מי מת לך ומי נעדר?

מי מת לך ומי לך נשאר? ...

האימפריה היהודית בוכה

ארץ ישראל שלמה שותתת דם

אישה לבדה כורעת ללדת

חוטכים בה צירי המלחמה הבאה

גורלה מתקרב במהירות על קולית

נושא ראשי חץ של חמלה

יעזרה אלוהים לפנות בוקר

אמא ערירית וקשוחה [...]"

1. מדוע, לדברי המשורר, בוכה האימפריה היהודית?

2. איזו השפעה של מלחמת יום הכיפורים באה לידי ביטוי בדברים אלה?

4. העשרה

מלחמת יום הכיפורים מעוררת עד היום רגשות עזים ושאלות רבות, הן בהיבט הצבאי והן בהיבט המדיני, ובהן: מדוע לא נענתה ישראל לגישושים המדיניים של סאדאת? האם סאדאת אכן היה מעוניין לחתום עם ישראל על הסכם שלום? מדוע נתפסה ישראל בלתי מוכנה? מדוע לא גויסו כוחות המילואים כשעדיין אפשר היה לעשות זאת? מדוע לא הופעלו "האמצעים המיוחדים" במועד? מדוע התעלמה גולדה מאיר מהמידע המפורש שהעביר אליה חוסיין מלך ירדן? מדוע לא הנחיתה ישראל מכה מקדימה? האם היה למלחמה ממד גרעיני? האם איבד שר הביטחון את עשתונותו במהלך המלחמה? האם לשחקנים המרכזיים היו מטרות נוספות, מעבר לאלה שעליהן הצהירו? ועוד. שאלות אלה העסיקו את הציבור, את חוקרי ועדת אגרנט, עיתונאים והיסטוריונים.

התפיסה הרווחת היא כי מלחמת יום הכיפורים נבעה ממחדל ומרשלנות. אולם הניסיון להשיב על השאלות הרבות שעוררה המלחמה היה מלווה במהלך השנים בשמועות, בתאוריות קונספירטיביות ובמחקרים רבים. בין השאר הוצגו ההסברים הבאים, אשר, כמו שאפשר לראות, סתרו הסברים אחרים:

☞ **דיין שאף למנוע חתימה על הסכם שלום עם מצרים.** הוא היה מעוניין שישראל תספוג מכה צבאית מקדימה שתאלץ אותה לבצע נסיגה טקטית. דבר זה צפוי היה להעמיק את החשדנות של הציבור הישראלי כלפי הערבים ולמנוע אפשרות של חתימה על הסכמי שלום.

¹ מעובד מתוך: חדשות בן עזב, גיליון 775, 24.9.2012, עמ' 3-4.

- ⓪ **מצרים לא שאפה לשלום.** נציגיה סירבו להיפגש עם הנציגים הישראליים באופן ישיר, ההצעות שהציגו לא יכלו להתקבל על דעתם של מקבלי ההחלטות בישראל ולא היה בהן כדי להצביע על נכונות לחתום על הסכם שלום.
  - ⓪ **המצרים היו מעוניינים לחתום עם ישראל על הסכם שלום.** דיין אותה למצרים על נכונות להיענות לגישושי השלום, אך ביקש לדחות את קידום השיחות לימים שלאחר הבחירות. הוא העביר למצרים איתותים ברוח זו דרך האמריקאים, אך אלה לא התקבלו כמצופה במצרים.
  - ⓪ **במהלך המלחמה נתקף דיין באובדן עשתונות,** אשר הוביל אותו לדרוש נסיגה טקטית.
  - ⓪ **דיין אמנם הפגין חרדה ואף ביטא חרדות בדבר "חורבן הבית השלישי", אך לא איבד את עשתונותיו.** הפגנת החרדה נועדה להרתיע את מצרים ואת סוריה מפני התקדמות צבאית נוספת, תוך איום מרומוז שאם יעשו כן, תשתמש ישראל בנשק יום הדין (זאת בהנחה, המבוססת על מקורות זרים, שלפיה היה בידי ישראל נשק גרעיני).
  - ⓪ **שיקולי בחירות:** דיין נמנע מגיוס מילואים נרחב, כדי לא לפגוע באווירת הביטחון של אזרחי ישראל בתקופת הבחירות.
- חוקרים שעסקו בנושא מבקרים לעתים קרובות חוקרים אחרים על מסקנותיהם ועל המתודולוגיה המחקרית ששימשה אותם. לעתים אף נשמעות רמיזות כאילו עמדות מסוימות אינן נובעות ממידע וממחקר ראוי לשמו, אלא משיקולים זרים.

5. הצעות לדיון נוסף בכיתות חזקות

- ⓪ אילו לקחים ראוי להפיק מאירועי מלחמת יום הכיפורים?
- ⓪ האם אירועי המלחמה מחזקים את מסקנות הימין או השמאל הפוליטי בישראל?
- ⓪ כיצד עשויים אירועי המלחמה לשמש את טיעוני השמאל והימין הפוליטי בישראל?
- ⓪ כיצד נסביר את הפער שבין ניצחונה הצבאי הברור של ישראל (שבא לידי ביטוי מובהק בכיתור הארמיה המצרית השלישית ובבהלה ששררה בדמשק בשלביה הסופיים של המלחמה) ובין אווירת הדיכאון הלאומי ששררה בישראל לאחר המלחמה?

6. תכנית מומלצת

"תקומה"

- סדרה בהפקת הערוץ הראשון, המהווה למעשה המשך לסדרה "עמוד האש"; 1998:
- מעולם לא היה מצבנו טוב יותר (פרק 9):** הפרק עוסק בתקופה שבין מלחמת ששת הימים לבין מלחמת יום הכיפורים.
- אם בוחרים להציג פרק זה בפני התלמידים, כדאי למקד את הצפייה באמצעות שאלות מכוונות, כגון:
1. אילו ביטויים לתחושת הביטחון של ישראל באים לידי ביטוי בפרק זה?
  2. ממה נבעה תחושה זו של ביטחון?
  3. כיצד תרמה אווירת הביטחון שהתפתחה בישראל לאחר מלחמת ששת הימים למחדל יום הכיפורים?
- ⓪ **רעידת אדמה (פרק 10):** הפרק עוסק במלחמת יום הכיפורים ובהשפעותיה.
- אם בוחרים להציג פרק זה בפני התלמידים, כדאי למקד את הצפייה באמצעות שאלות מכוונות, כגון:
1. אילו מגורמי המלחמה מוצגים בפרק?
  2. אילו אינדיקציות למלחמה המתקרבת הצטברו בישראל?
  3. אילו גורמים תרמו לחיזוק הקונספציה?
  4. אילו ביטויי חרדה מוצגים בפרק?

7. סרטונים מומלצים ביוטיוב

"נשבור להם ת'עצמות"

הרמטכ"ל דדו בתשובה לשאלת עיתונאי בימיה הראשונים של המלחמה: "[...] אני עכשיו חוזה רק דבר אחד: שאנחנו נמשיך לתקוף ואנחנו נמשיך להכות ואנחנו נשבור להם ת'עצמות. אני עוד לא רוצה להתחייב כמה זמן זה ייקח לנו [...]" 19 שניות.

לאחר הצפייה בדברים אפשר להציג בפני התלמידים שאלות כמו: כיצד דברים אלה מבטאים את התחושה ששררה בישראל לאחר מלחמת ששת הימים? מה לדעתכם דברים אלה מבטאים (קור רוח, דאגה וכו'?)

"מלחמת יום הכיפורים – קולות מהשטח"

תמונות וקולות שנשמעו ברשתות הקשר במהלך המלחמה, ובהן:

"[...] - כאן דגן [מפקד מוצב המזרח], שים לב, האויב נמצא אצלנו, האויב נמצא בתוך המעוז, אנחנו זקוקים לעזרה, האם מסוגל לשלוח לי רגלים, עבור..."

- [כאן 20], העזרה בדרך אליכם, היא תגיע עוד כמה שעות], תתגברו אליהם, תדחפו אותם, תהרגו אותם, תדחפו אותם מתוך המעוז עבור..."

- עוד כמה שעות זה הרבה מדי, עבור..."

- אתם יכולים להחזיק מעמד, תדחפו אותם אל מחוץ למעוז..."

- רות, שלח לי דחפור, סוף..."

מתוך תכנית שהופקה על ידי ערוץ 2; 4.38 דקות.

אם בוחרים להציג קטע זה בפני התלמידים, כדאי למקד את הצפייה באמצעות שאלות מכוונות, כגון:

1. אילו ביטויי חרדה מוצגים בקטע?

2. אירועי מלחמת יום הכיפורים גרמו בישראל למשבר אמון ביחס הציבור לממשלה. האם לדעתכם אפשר למצוא בדברים אלה הסבר למשבר? נמקו.

8. אתרי אינטרנט מומלצים

אתרי צה"ל

באתרים הצה"ליים, כמו האתרים הבאים, אפשר למצוא פירוט של הקרבות והמבצעים שבהם השתתפו החילות השונים מאז הקמתם:

☞ **אתר חטיבת הצנחנים (www.zanhanim.org.il):** ראו דף מורשת החטיבה.

☞ **אתר חיל השריון (www.yadlashiryon.com):** ראו דף תולדות השריון.

☞ **אתר חיל האוויר (www.iaf.org.il):** ראו דף מלחמות ומבצעים.

9. לקריאה נוספת

1. האנציקלופדיה העברית, "מלחמת יום הכיפורים", כרך מילואים ב', עמ' 787–800.
2. התקופות הגדולות בהיסטוריה של ארץ ישראל, (רביבים – יהודה שיף; 1981), כרך 11, עמ' 229–233; כרך 12, עמ' 7–104.

3. זמנים, 84 – גיליון מיוחד "30 שנה למלחמת יום הכיפורים", (סתיו 2003).

4. מלחמת יום הכיפורים ולקחייה, (אוניברסיטה משודרת, גלי צה"ל, הוצאה לאור של משרד הביטחון; תשס"ה, 2003).

5. עמירם אזוב, צליחה: 60 שעות באוקטובר, (דביר; 2011).

6. סעד אלדין אלשאזלי, חציית התעלה, (מערכות; 1987).

7. מוטי אשכנזי, הערב בשש תפרוץ מלחמה, (הקיבוץ המאוחד; 2003).

היי סקול ספרי הכנה איכותיים לניגשים לבחינות הבגרות

משרדנו: ת.ד. 3 מעלה אדומים 98100, טל' 02-5905479, פקס: 077-4246600

בקרר באתרנו: www.hi-school.co.il דוא"ל: support@hi-school.co.il

8. דני אשר, לשבור את הקונספציה, (מערכות; תל אביב; 2003).
9. דני אשר (עורך), הסורים על הגדרות – פיקוד הצפון במלחמת יום הכיפורים, (צה"ל – הוצאת מערכות, משרד הביטחון – ההוצאה לאור; 2008).
10. אורי בר יוסף, הצופה שנרדם: הפתעת יום הכיפורים ומקורותיה, (זמורה-ביתן, 2001), עמ' 225–231, 359–360.
11. חנוך ברטוב, דדו: 48 שנה ועוד 20 יום – יומן המלחמה, (דביר; אור יהודה; תשס"ב, 2002).
12. שמואל גורדון, שלושים שעות באוקטובר: החלטות הרוח גורל על הפעלת חייל האוויר במלחמת יום הכיפורים, (מעריב; תל אביב; תשס"ח, 2008).
13. משה דיין, אבני דרך, כרך ב', (עידנים, דביר; ירושלים, תל אביב; תשל"ז, 1976), עמ' 569–707.
14. איתן הבר, זאב שיף, לקסיקון מלחמת יום הכיפורים, (זמורה-ביתן, דביר; תשס"ד, 2003).
15. חיים הרצוג, מלחמת יום הדין, (ידיעות אחרונות; 1998).
16. יהודה ואלך, לא על מגש של כסף, תולדות מדינת ישראל מראשית ההתיישבות עד עידן השלום, (משרד הביטחון, אטלס כרטא 1994; 2000), עמ' 110–122.
17. אייל זיסר, "מלחמת יום הכיפורים – 37 שנים אחרי", (אתר NANA).
18. אילן כפיר, החווה הסינית, (מעריב; 2012).
19. אורי מילשטיין, קריסה ולקחה, (שרידות; 1993).
20. עמנואל סיוון (עורך), ערב וישראל: קובץ תרגומים מערבית, (עם עובד והאוניברסיטה העברית; ירושלים; תשל"ה, 1974).
21. מאיר פעיל, "מלחמות ישראל: מלחמת יום הכיפורים", (אתר מט"ח).
22. יגאל קיפניס, 1973: הדרך למלחמה, (כנרת, זמורה-ביתן, דביר; אור יהודה; תשע"ב, 2012).
23. בנייה ריין, "מלחמה נחושה או הפגנת סרק?", אפי מלצר (עורך), מערכות, 415, (כסליו תשס"ח, נובמבר 2007), עמ' 48–59.